

อิเหนา : เพราะรักจึงรัก

นิตา มีสุข*

เมื่อพูดถึงพระเอกในวรรณคดีไทย แม้ว่าภาพโดยรวมจะทำให้คิดถึงพระเอกแบบฉบับคือ รูปงาม มีความสามารถ เก่งทั้งรบและเก่งทั้งรัก แต่พระเอกทั้งหลายก็เป็นเช่นบุคคลในชีวิตจริง แต่ละคนย่อมจะมีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกันออกไป

พระเอกในดวงใจผู้อ่าน เป็นที่รู้จักกว้างขวาง มีหลายคน พระเอกที่เป็นคนธรรมดา ก็เช่น ชุนแผน จากเรื่อง ชุนช้างชุนแผน ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังเรื่องความมีเสน่ห์ เจ้าชู้ ผู้หญิงหลงไหล จนมีผู้สร้างเป็นพระเครื่องไว้บูชาเพื่อให้มีเสน่ห์เช่นเดียวกับชุนแผน ไกรทอง จากเรื่องไกรทอง ผู้มีความสามารถลงป่าหาผลไม้ในถ้ำได้น้ำได้ แถมยังได้นางจระเข้ชื่อวิมาลามาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง พระเอกที่เป็นกษัตริย์ เช่น พระลอ จากเรื่องพระลอ ผู้มีรูปโฉมงดงามขนาด “รอยรูปอินทรีหยาดฟ้า มาอ่องคี่ในหล้า แหล่งให้คนชม แลฤฯ” และข่าวความงามนี้เองที่เป็นเหตุให้พระเพื่อน พระแพงอยากเห็น ทำเสน่ห์ให้ติดตามไปเมืองสรองและที่สุดก็ต้องเอาชีวิตไปทิ้งเสียที่นั่น พระอภัยมณี จากเรื่องพระอภัยมณี กษัตริย์ผู้เรียนวิชาเป่าปี่ เพื่อพิสูจน์ว่า “อันดนตรีมีคุณทุกอย่างไป ย่อมใช้ได้ดังจินดาคำบุรินทร์” หรือ พระราม จากเรื่องรามเกียรติ์ ผู้เป็นกษัตริย์นักบริหาร จนกระทั่ง อิเหนา จากเรื่องอิเหนา พระเอกรูปงามความสามารถสูง และมีเมียถึง 10 องค์

ถ้าหากันด้วยเรื่องรูปร่างหน้าตาของพระเอกอาจจะไม่แตกต่างกันนักเพราะต่างก็มีรูปลักษณะเป็นที่ต้องตาต้องใจทั้งสิ้น

ว่าด้วยฝีมือในการต่อสู้ ก็เก่งกล้าสามารถไม่แพ้กัน

แต่ถ้าว่าด้วยความดีอื่น เห็นจะไม่มีใครเทียบได้กับอิเหนา ความดีอื่นของอิเหนาเป็นความดีอื่นที่เกิดจากความรักหรือความหลงในความรักของอิเหนา แถมผู้ที่เกี่ยวข้องยังมีส่วนสนับสนุนให้อิเหนาดีมากขึ้นไปอีก ก่อนจะกล่าวถึงความดีอื่นของอิเหนา ก็ต้องเล่าถึงความเป็นมาที่ส่งเสริมให้อิเหนาไม่กลัวใคร เสียก่อน ประการแรกคือมีกำเนิดดี เริ่มตั้งแต่ก่อนอิเหนาจะประสูติ เกิดอัศจรรย์ถึง 7 วัน ความว่า

พสุธาสะเทือนเลื่อนลั่น

เป็นควันดลบททั้งเวหน

มิดมิดปิดแสงพระสุริยน

ฟ้าลั่นอิงอลนภาลัย

แลบพรายเป็นสายอินทรรณู

สักครู่ก็เกิดพายุใหญ่

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ไม้ไผ่ลู่ลมระทมไป
เปรี้ยวเปรี้ยวเสียงฟ้าฟาดสาย
เย็นทั่วผ่องราษฏรประชา

แล้วฝนทำใหญ่ตกลงมา
แต่มิได้อันตรายจักผ่า
ทั้งเจ็ดทิวาราตรี
(เล่ม 1 หน้า 14)

ครั้นประโคนแดรสังข์เมื่ออิเหนาประสูติ อัครจรรยเหล่านั้นก็หายไปทันที ดังความว่า
ชาวประโคนก็ประโคนแดรสังข์
อันอัครจรรยซึ่งบันดาล
พร้อมพร้องจำเรียงเสียงประสาน
ก็อันตรธานทันใด
(เล่ม 1 หน้า 18)

เหตุอัครจรรยครั้งนี้เกิดในวงกว้าง เมืองต่างๆ ทั้งวงศ์เทวัญและเมืองระตูต่างหาผู้รู้มาทำนาย จนทราบว่า
“... ผู้มีเดชลงมาจากสวรรค์ เป็นโอรสท้าวกูเรปัน ...” ทุกเมืองต่างนำของมาทำขวัญอิเหนา
นอกจากษัตริย์เมืองต่างๆ แล้ว องค์ค้อสญแดหวาซึ่งเป็นอัยกายังได้เนรมิต “กริชแก้วสุรกานต์” จาริกนาม
มาวางไว้ให้ที่ข้างตัวอิเหนาด้วย ชื่อที่องค์ค้อสญแดหวาประทานให้คือ

ชื่อหยั่งหยั่งหนึ่งหรัอินตรา
อิเหนาเองหยั่งดาหลา
ดาหยั่งอริราชไพร
อุตักันสาหรืปาตี
เมาะตาริยะกิดตั้งสุรศรี
เองกะนะกะหริกูเรปัน
(เล่ม 1 หน้า 23)

ในฐานะที่เป็นวงศ์เทวัญและเป็นโอรสของท้าวกูเรปันซึ่งเป็นพี่คนโตอิเหนาจึงได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี มีพี่เลี้ยง
ซึ่งต่างก็เป็นบุตรของเสนามนตรีผู้ใหญ่คอยดูแลให้ความช่วยเหลือตามประเพณี 4 คน มีตำแหน่งเป็น ยะรุเดะ ปุน
ดา กระตาดหลา และประสันตา

ประการที่สองรูปร่างหน้าตาดี อิเหนาเป็นผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาดีตั้งแต่เกิด ดังความว่า
พิศโฉมลูกยาลาวณย์
ดำแดงแน่นเนื้อนวลผจง
สารพันงามสิ้นทั้งอินทรี
นารักรูปทรงสงศรี”
(เล่ม 1 หน้า 18)

เมื่อเจริญวัย อายุได้ 15 ปี อิเหนายิ่งงามขึ้น ดังความว่า
ปรีดีเปรมเกษมสุขทุกทิวา
งามรับสรพรล้นสรรพางค์
ทรงโฉมประโลมใจนารี
จนจำเริญชนมาลิบห้าปี
ยิ่งอย่างเทวาในราศี
เป็นที่ประติพัทธ์ผูกพัน
(เล่ม 1 หน้า 30-31)

ความงามของอิเหนานั้น สามารถทำให้ประชาชนชาวดาหาลืมความเคืองแค้นที่อิเหนาไปหลงรักจินตะหรา
ตัดขาดจากบุษบาซึ่งเป็นพี่รักของชาวเมืองดาหา ดังความว่า

ครั้นเห็นพระองค์ทรงม้ามา	ที่แค้นขัดอ้ายยากี่ลืมนไป
บ้างตั้งดาพินิจพิศวง	ตะลึงแลรูปทรงหลงไหล
บ้างบังคมชมโฉมภูวไนย	ความงามกระไรเหมือนเทวา
	(เล่ม 2 หน้า 147)

ประการที่สาม มีฝีมือ อิเหนาศึกษาศิลปศาสตร์สำหรับกษัตริย์ และฝ่าฝีกปรือฝีมือสม่ำเสมอ ดังความว่า

อันศิลปศาสตร์สำหรับกษัตริย์	ทุกสิ่งสารพัดหัดหา
รำกริษรากระบี่ชี้อาชา	ศึกษาซ่อมเล่นไม่เว้นวัน
	(เล่ม 1 หน้า 31)

ชื่อเสียงของอิเหนาจรจราย ดังที่ฤๅษีสังปะติเริงกล่าวถึงอิเหนาว่า

คืออิเหนาสूरวิงศ์เทวา	โอรสองค์ท้าวกูเรป็น
ใครอาจหาญต้านต่ออรฤทธิ	จะสุดสิ้นชีวิตอาลัย
	(เล่ม 1 หน้า 16)

การที่อิเหนาเกิดในชาติตระกูลสูง รูปร่างหน้าตาดี ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี มีวิชา มีฝีมือ หมั่นฝึกซ้อมอาวุธ ร่วมกับพี่เลี้ยงและมหาตมเล็กซึ่งเติบโตมาด้วยกัน ทำให้อิเหนาเป็นชายหนุ่มที่พร้อมไปทุกอย่าง เป็นที่รักของทุกคนที่เกี่ยวข้อง สิ่งเหล่านี้ส่งเสริมให้อิเหนาเกิดความมั่นใจในตนเอง ความมั่นใจนี้ส่งผลออกมาให้อิเหนาเป็นพระเอกที่ดื้อรั้นยิ่งกว่าพระเอกคนใด ๆ อย่างไรก็ดีตาม ความดื้อรั้นของอิเหนาเป็นความดื้อรั้นที่เกิดจากความรักทั้งสิ้น

ความดื้อรั้นครั้งแรกที่แสดงออกอย่างชัดเจนคือดื้อรั้นที่จะได้จินตะหมาเป็นคู่ทั้ง ๆ ที่ตนเองมีบุษบาเป็นคู่หมั้นอยู่แล้ว เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่ออิเหนามาปลงศพพระอัยกาที่เมืองหมันหยยา พบจินตะหมาแล้วหลงรักไม่ยอมกลับกูเรป็น ปาเตซึ่งเป็นเสนาผู้ใหญ่ของกูเรป็นทัดทานก็ไม่เชื่อฟัง ดังความว่า

บัดนั้น	ปาเตะตกใจตะลึงหลง
จึงทูลเล่าโฉมพระโฉมยง	พระบิตูรงค์กำชับรับสั่งมา
การพระศพเสร็จสรรพให้กลับไป	ปานนี้ภูวไนยจะคอยหา
	(เล่ม 1 หน้า 93)

อิเหนาไม่พอใจที่ปาเตะขอให้กลับกูเรป็น แต่ไม่ตอบคำเพราะเกรงใจปาเตะ แต่แสดงกิริยาให้รู้ว่าไม่ต้องการให้ใครมาทวงใจ โดยการหันหน้าหนี แสร้งทำว่าต้องการบรรทม แล้วเกล้งหลับความว่า

พระผินผันหันพักตร์เมินหนี	แล้วหยิบผ้ามาดลี้คลุมหม่ม
พลางสะท้อนถอนถ้อยระบายลม	แก้งทำเหมือนบรรทมหลับไป
	(เล่ม 1 หน้า 93)

ในที่สุดปาเตะต้องแจ้งข่าวมายังเมืองกูเรป็น ท้าวกูเรป็นให้มีหนังสือคำสั่งของประโหมสุหรีแจ้งอิเหนาไปว่า ประโหมสุหรีต้องการเห็นหน้าอิเหนาก่อนคลอด เพราะอาจเสียชีวิตในการคลอดบุตรขอให้อิเหนารับกลับเมืองกูเรป็น

ในเจ็ดวันและแถมท้ายว่าถ้ามาไม่ทันก็ไม่ต้องการให้มาแล้ว ข้อความในสารหนักแน่น อิเหนาไม่กล้าบิดพลิ้ว ดังความว่า

เห็นอาการเจ็บจนอยู่เนื่องนิตย์	ให้หนักจิตที่จะคลอดโอรสา
เกลือกจะอันตรายวายชีวา	ไหนเลยลูกยาจะเห็นใจ
จงเร่งกลับมายังธานี	แต่ในเจ็ดราตรีให้จงได้
แม้ช้ากว่าที่กำหนดไว้	ถึงจะมาก็ไม่ต้องการ

(เล่ม 1 หน้า 101)

เมืองทั้งสองอยู่ห่างกัน ระยะเวลาดินทาง 15 วัน การที่กำหนดเวลาไว้เจ็ดวัน เป็นการแสดงเจตนาให้เร่งรีบเดินทาง ให้เห็นว่าเป็นการด่วน อย่างไรก็ตามกว่าอิเหนาจะกลับมาถึงกูเรปัน ประไหมสุหรีก็คลอดวิยะดาแล้ว ครั้งที่สองเมื่ออิเหนารู้ข่าวว่าท้าวกูเรปันให้ไปนัดหมายวันอภิเษกกับบุษบา ยิ่งร้อนใจ คิดหาทางบิดพลิ้ว เพราะไม่ต้องการอภิเษกกับบุษบา ในที่สุดอิเหนาก็หาทางออกโดยคิดจะออกจากกูเรปันแล้วลอบไปกรุงหมันหย้า ความว่า

อย่าเลยจะทูลลาไปเล่นไพร	แต่พอได้ออกจากกรุงศรี
แล้วจะไปหมันหย้าธานี	ให้สมที่จินดาอาวรณ์

(เล่ม 1 หน้า 132)

ความนี้พี่เลี้ยงรู้อยู่แกล้งแต่ก็เป็นใจปิดบังความไว้ อิเหนาจึงสามารถเดินทางออกจากเมืองกูเรปัน แล้วปลอมตัวเป็นชาวป่าเดินทางไปทางภูเขาปราปีแล้วเปลี่ยนเส้นทางไปยังเมืองหมันหย้าเพื่อไปหาจินตะหรา เมื่อเข้าเมืองหมันหย้าแล้วอิเหนาให้หาเสนีผู้ใหญ่ทั้งสี่เพื่อให้นำของถวายเป็นการสู่ขอจินตะหรา โดยกล่าวว่า

จึงว่าท่านช่วยรื้อนเราสักครั้ง	ให้สำเร็จเสร็จดังจินดา
อย่าให้เสียการรำคาญเคือง	อายุแก่ชาวเมืองหมันหย้า
เพราะความรักจึงหักหาญมา	ก็ยอมแฉ่งกิจจายอยู่ด้วยกัน

(เล่ม 1 หน้า 213)

ข้างท้าวหมันหย้า ในใจจริง ๆ แล้วเต็มใจยกจินตะหราให้อิเหนา แต่ไม่กล้ารับของที่อิเหนาส่งเข้ามาถวาย เนื่องจากเกรงท้าวกูเรปันและประไหมสุหรีจะกริ้วว่ารู้เห็นเป็นใจ เสนีผู้ใหญ่จึงขอให้รับแต่ของที่ถวายและถวายคำแนะนำว่าไม่จำเป็นต้องยกจินตะหราให้ ท้าวหมันหย้าตอบเสนีผู้ใหญ่ว่า

สองพระองค์ทรงทราบเนื้อความเข้า	จะโทษเราผู้ใหญ่ว่าคบหา
แม้หมักลัวจะติฉินนินทา	จะห้ามหวงจินตะหราไว้ไย
ทั้งนี้ก็ตามแต่น้ำจิต	พระนัดดาจะคิดแก้ไข
จะมาพูดกับเราไม่เข้าใจ	แล้วอย่าให้ความผิดมาถึงกัน

(เล่ม 1 หน้า 215)

หลังจากท้าวหมันหย้ารับของถวายของอิเหนาแล้ว อิเหนาก็เข้าห้องจินตะหรา การลอบเข้าห้องจินตะหรานี้เป็นการเดินเข้าไปโดยไม่ได้อบซ่อน พระพี่เลี้ยงนางกำนัลต่างหลีกออกไป เปิดโอกาสให้อิเหนาพบกับจินตะหรา ในห้องของนางอย่างสะดวก ความส่วนนี้มีคำพูดของอิเหนาที่แสดงความดีรั้นอยู่หลายตอน ดังนี้

อิเหนาเข้าห้องจินตะหราโดยไม่ผ่านการอภิเษกเป็นการกระทำที่ไม่สมควร อิเหนาให้เหตุผลเพื่อแสดงว่าที่เข้านั้นสมควร ไม่ผิด โดยกล่าวว่า ที่เข้านางานก็เพราะรักนางมากและพระบิดา มารดาของนางก็ทราบดี ดังความว่า

ซึ่งรุกรานหาญหักเข้ามา	ก็เพราะแสนเสนหามารศรี
ถึงบิดุเรศมารดาของนารี	ก็ยอมทราบคดีอยู่เต็มใจ

(เล่ม 1 หน้า 220)

ครั้นจินตะหรากล่าวตอบอิเหนาว่าอิเหนาจะรักนางไปสักกี่วัน ด้วยมีบุษบาซึ่งเป็นวงศ์เทวัญด้วยกันเป็นคู่หมั้นอยู่แล้ว แต่ตนเองเป็นบุตรระตู ไม่คู่ควร แม้ความนี้รู้ไปถึงท้าวกูเรปและองค์ประโหมสุหรีจะมีโทษ อิเหนาตอบข้อข้องใจทั้งสามข้อได้อย่างรวดเร็วคือ ข้อแรก อิเหนารักนางมากถึงได้พยายามวางอุบายต่าง ๆ จนมาพบนาง และตั้งใจจะเลี้ยงนางให้เป็นใหญ่กว่านางใด ข้อที่สอง แม้ท้าวกูเรปจะโกรธก็จะยอมรับโทษ จะไม่ยอมจากนางไปเมืองดาหา ดังความว่า

พี่ตั้งใจสุจริตจิตจง	ว่าจะเลี้ยงโฉมยงให้เป็นใหญ่
แน้มมิสมดังจิตที่คิดไว้	อันนางอื่นพี่ไม่ไยดี
ถึงศรีปิตุหราก็กริ้วโกรธ	ลงโทษก็จะรับใส่เกศ
จะอยู่ชมสมสู่นางเทวี	อันดาหาธานีพี่ไม่ไป

(เล่ม 1 หน้า 221)

ความตอนนั้นซ่อนความไว้ว่า “แน้มมิสมดังจิตที่คิดไว้” เพราะบอกเพียงว่า ถ้าไม่ได้จินตะหราก็จะไม่สนใจหญิงอื่น แต่ไม่ได้บอกว่าเมื่อได้นางแล้วจะเป็นเช่นใด

ส่วนข้อที่สามชี้แจงเรื่องศักดิ์ของนาง อิเหนากล่าวเพื่อให้นางพอใจว่า

ข้อซึ่งต่ำช้าบรรดาศักดิ์	น้องรักอย่าว่าหาควรไม่
อันนางบุษบาใจ	ก็ได้เป็นน้องของพี่ยา
ถึงตัวของเจ้านักเป็นน้อง	ทั้งสองจะกระไรกันหนักหนา

(เล่ม 1 หน้า 221-222)

การกล่าวเช่นนี้เป็นการกล่าวโดยอ้างถึงความสัมพันธ์กับอิเหนาว่าทั้งสองต่างก็เป็นน้องไม่มีอะไรแตกต่างกัน เป็นการพูดเพื่อให้จินตะหราพอใจ เพราะในความเป็นจริง จินตะหราเป็นระตู ส่วนบุษบาเป็นวงศ์เทวัญฐานะทางสังคมย่อมไม่เท่ากันอยู่แล้ว อันที่จริงอิเหนาก็คิดถึงความเป็นระตูของจินตะหราอยู่เสมอ ดังที่อิเหนาเอาความเป็นระตูของจินตะหราไปอธิบายกับบุษบาครั้งที่บุษบาไปไหว้พระปฏิมาและเมื่ออยู่ในถ้ำกับบุษบาด้วย

ความดีร้ายของอิเหนาครั้งที่อิเหนาหลงรักจินตะหรา ทำให้อิเหนาต้องวางอุบายเพื่อให้ได้นาง แต่ก็เป็เพียงหาทางหลบเลี่ยงท้าวกูเรปและองค์ประโหมสุหรีเท่านั้น ส่วนทางเมืองหมันหย้า ท้าวหมันหย้าแอบให้ความสนับสนุนแม้จินตะหราซึ่งตอนแรกไม่ยินยอมก็เป็นเพียงการไม่ยินยอมตามประสาหญิง เพราะในใจจริงนางก็หลงรักอิเหนา ความดีร้ายของอิเหนาที่ต้องการได้จินตะหราจึงบรรลุผลได้ไม่ยากนัก

แต่หลังจากอิเหนาเห็นบุษบา อิเหนาหลงรักบุษบาจนลืมตัว ความรักครั้งนี้มีอุปสรรคมากมาย เริ่มตั้งแต่บุษบาเองทั้งโกรธ ทั้งแค้น ไม่อยากพบอิเหนาเพราะอิเหนาทำให้นางอับอายและต้องตกเป็นคู่หมั้นของจรงกา ท้าวดาหาบิดาของ

อิเหนาเข้าห้องจินตะหราโดยไม่ผ่านการอภิเษกเป็นการกระทำที่ไม่สมควร อิเหนาให้เหตุผลเพื่อแสดงว่าที่เข้ามานั้นสมควร ไม่ผิด โดยกล่าวว่า ที่เข้ามาหานางก็เพราะรักนางมากและพระบิดา มารดาของนางก็ทราบดี ดังความว่า

ซึ่งรุกรานหาญหักเข้ามา	ก็เพราะแสนเสนหามารศรี
ถึงบิดุเรศมารดาของนารี	ก็ยอมทราบคดีอยู่เต็มใจ

(เล่ม 1 หน้า 220)

ครั้นจินตะหรากล่าวตอบอิเหนาว่าอิเหนารักนางไปสักกี่วัน ด้วยมีบุษบาซึ่งเป็นวงศ์เทวัญด้วยกันเป็นคู่หมั้นอยู่แล้ว แต่ตนเองเป็นบุตรระดู ไม่คู่ควร แม้ความรู้ไปถึงทำกูเรปันและองค์ประหมอสุหรีจะมีโทษ อิเหนาตอบข้อข้องใจทั้งสามข้อได้อย่างรวดเร็วคือ ข้อแรก อิเหนารักนางมากถึงได้พยายามวางอุบายต่างๆ จนมาพบนาง และตั้งใจจะเลี้ยงนางให้เป็นใหญ่กว่านางใด ข้อที่สอง แม้ทำกูเรปันจะโกรธก็จะยอมรับโทษ จะไม่ยอมจากนางไปเมืองดาดา ดังความว่า

ที่ตั้งใจสุจริตจิตจง	ว่าจะเลี้ยงโฉมยงให้เป็นใหญ่
แม้มีสมดังจิตที่คิดไว้	อันนางอื่นพี่ไม่ไยดี
ถึงศรีปิตุราจะกริ้วโกรธ	ลงโทษก็จะรับใส่เกศ
จะอยู่ชมสมสู่ส่วนเทวี	อันดาหาธานีพี่ไม่ไป

(เล่ม 1 หน้า 221)

ความตอนนี้อนความไว้ว่า “แม้มีสมดังจิตที่คิดไว้” เพราะบอกเพียงว่า ถ้าไม่ได้จินตะหราก็จะไม่สนใจหญิงอื่น แต่ไม่ได้บอกว่าเมื่อได้นางแล้วจะเป็นเช่นใด

ส่วนข้อที่สามชี้แจงเรื่องศักดิ์ของนาง อิเหนากล่าวเพื่อให้นางพอใจว่า

ข้อซึ่งต่ำช้าบรรดาศักดิ์	น้องรักอย่าว่าหาควรไม่
อันนางบุษบายาใจ	ก็ได้เป็นน้องของพี่ยา
ถึงตัวของเจ้านักเป็นน้อง	ทั้งสองจะกระไรกันหนักหนา

(เล่ม 1 หน้า 221-222)

การกล่าวเช่นนี้เป็นการกล่าวโดยอ้างถึงความสัมพันธ์กับอิเหนาว่าทั้งสองต่างก็เป็นน้อง ไม่มีอะไรแตกต่างกัน เป็นการพูดเพื่อให้จินตะหราพอใจ เพราะในความเป็นจริง จินตะหราเป็นระดู ส่วนบุษบาเป็นวงศ์เทวัญฐานะทางสังคมย่อมไม่เท่ากันอยู่แล้ว อันที่จริงอิเหนาก็คิดถึงความเป็นระดูของจินตะหราอยู่เสมอ ดังที่อิเหนาเอาความเป็นระดูของจินตะหราไปอธิบายกับบุษบาครั้งที่บุษบาไปไหว้พระปฏิมาและเมื่ออยู่ในถ้ำกับบุษบาด้วย

ความต้อรันของอิเหนาครั้งที่อิเหนาหลงรักจินตะหรา ทำให้อิเหนาต้องวางอุบายเพื่อให้ได้นาง แต่ก็เพียงหาทางหลบเลี่ยงทำกูเรปันและองค์ประหมอสุหรีเท่านั้น ส่วนทางเมืองหมันหย้า ท้าวหมันหย้าแอบให้ความสนับสนุนแม้จินตะหราซึ่งตอนแรกไม่ยินยอมก็เป็นเพียงการไม่ยินยอมตามประสาหญิง เพราะในใจจริงนางก็หลงรักอิเหนา ความต้อรันของอิเหนาที่ต้องการได้จินตะหราจึงบรรลุผลได้ไม่ยากนัก

แต่หลังจากอิเหนาเห็นบุษบา อิเหนาหลงรักบุษบาจนลืมตัว ความรักครั้งนี้มีอุปสรรคมากมาย เริ่มตั้งแต่บุษบาเองทั้งโกรธ ทั้งแค้น ไม่อยากพบอิเหนาเพราะอิเหนาทำให้นางอับอายและต้องตกเป็นคู่หมั้นของจรงกา ท้าวดาหาบิดาของ

บุษบาซึ่งเป็นวงศ์เทวัญด้วยกันโกรธเพราะเท่ากับถูกดูหมิ่นและจำต้องยกบุษบาให้จรก้าด้วยความแค้นใจ ท้าว
กูเรเป็นเองก็โกรธที่ทำให้เสียเวลา ละอายใจต่อท้าวดาหาซึ่งเป็นน้อง สงสารบุษบาซึ่งเป็นหลาน อิเหนาจึงแทบไม่มี
ใครที่พอจะช่วยเหลือได้ มีเพียงสียะตราซึ่งเป็นน้องชายของบุษบาซึ่งยังเป็นเด็กให้ความช่วยเหลือเล็กๆ น้อยๆ
ตามประสาเด็กซึ่งยังเข้าพระราชฐานชั้นในได้อย่างสะดวก อิเหนาจึงต้องใช้ความสามารถมากเป็นพิเศษ และ
เนื่องจากความดีริ้นของอิเหนาซึ่งมีมากกว่าตัวละครใด ๆ ทำให้ในที่สุดก็ได้บุษบามาครอบครอง

ความตื้อครั้งที่สองของอิเหนาเริ่มต้นตั้งแต่เห็นบุษบาแล้วก็หลงใหลถึงกับขับเพลงหน้าพระที่นั่ง เมื่อท้าวดาหา
ถามว่าจะยกทัพกลับเมื่อใด อิเหนาได้แจ้งว่าจะอยู่พักไพร่พลสักสามวัน แต่อิเหนาเห็นบุษบาแล้วเกิดความหลงใหล
บุษบาไม่ยอมกลับ จึงจำเป็นต้องต้องหาวิธีที่จะไม่กลับอยู่หลายครั้ง

เริ่มแรกอิเหนาแน่ใจว่าเมื่อเสร็จศึก พักไพร่พลตามสมควรแล้ว ท้าวดาหาน่าจะถามถึงเรื่องการยกทัพกลับ
จึงเตรียมหาคำตอบของการยืดเวลากลับ โดยอิเหนาส่งทหารไปกะหมังกุหนิง เพื่อเก็บรับข้าคนลี้ภัยของกลับมา
กรุงดาหา ดังความว่า

ซึ่งทูลว่าจะอยู่สามวัน	จะผ่อนผันให้นานออกจนได้
	าลา
จึงดำรัสตรัสสั่งเสนี	พรั่งนี้จึงคุมพลอาสา
ไปกะหมังกุหนิงพารา	ตรวจตราสิ่งของทั้งปวง
แต่บรรดาพวกเผ่าเหล่าระบด	จงรับราชกวาดส่งมาเป็นหลวง
ทั้งเสนาโยธาทุกกระทรง	ให้เข้าควงรัตรายบัญชา
	(เล่ม 2 หน้า 164)

ความที่อิเหนาคิดไว้เป็นจริง เมื่ออิเหนาเข้าเฝ้าท้าวดาหาหลังจากสามวันที่กำหนดแล้ว ท้าวดาหาก็ตัดเป็น
เชิงให้อิเหนายกทัพกลับไป โดยชี้แจงว่าไพร่พลจะเหนื่อยยาก ลำบากโดยไม่จำเป็น ความว่า

การศึกก็สำเร็จเสร็จสรรพ	เมื่อไรเจ้าจะกลับไปราชฐาน
จะยับยั้งอยู่ไยให้เนิ่นนาน	ป่วยการรู้พลสกลไกร
	(เล่ม 2 หน้า 165)

อิเหนาจึงสามารถอ้างเหตุผลได้ว่า คอยไพร่พลที่ส่งไปกะหมังกุหนิงกลับมาเสียก่อน เมื่อมาพร้อมกันแล้ว
จึงจะเดินทางกลับ

ต่อมาเมื่อกองทัพกลับจากกะหมังกุหนิงแล้ว อิเหนาเอาเครื่องบรรณาการถวายแด่ท้าวดาหา ท้าวดาหาไม่รับ
อิเหนาจึงขอมอบให้บุษบาและสียะตราแทน การถวายเครื่องบรรณาการเช่นนี้ ท้าวดาหาน่าจะคิดเช่นเดียวกับ
ท้าวหมันหย้า คือถือเหมือนเป็นการส่วย ซึ่งเมื่อครั้งที่อิเหนาขอเงินตะหราชครั้งแรกๆ ท้าวหมันหย้าไม่กล้ารับเพราะ
เกรงท้าวกูเรเป็นจะกริ้วแต่ในที่สุดก็รับและพูดถึงเรื่องที่อิเหนาจะเข้าห้องจินตะหราชซึ่งจะทำให้ท้าวกูเรเป็นโกรธ อิเหนา
ต้องหาทางแก้ไขเอาเอง ท้าวหมันหย้าไม่รับรู้

เมื่อท้าวหมันหย้ารับของส่วยของอิเหนาแล้ว อิเหนาก็เข้าห้องจินตะหราช เพราะถือว่าเป็นการเปิดทางให้ แต่
ครั้งอิเหนาถวายเครื่องบรรณาการแก่ท้าวดาหา การครั้งนี้ไม่สำเร็จดังเช่นที่ถวายท้าวหมันหย้า ท้าวดาหาของ
บรรณาการนั้นให้แก่บุษบาและสียะตรา ส่วนอิเหนาก็ไม่เคยได้ใกล้ชิดกับบุษบาเลยจึงร้อนรน ยิ่งท้าวล่ำล่ำมาขอให้

ท้าวดาหาคำหนดวันอภิเษกบุษباกับจรงกาแล้วยิ่งทูลทูลายต้องวางแผนต่าง ๆ นานา

เมื่ออิเหนาเข้าเฝ้าท้าวดาหาล้างจากถวายบรรณาการแล้ว ท้าวดาหาถามอีกว่าเมื่อใดจะกลับ อิเหนาคิดอยู่
ช้านานจนในที่สุดก็คิดได้จึงตอบว่าจะตามเสด็จไปไชยนต์ที่ภูเขาวิลิตมาหราชอาณาจักรแล้วจึงกลับ ดังความว่า

แต่บังคมก้มหน้านิ่งอยู่	เป็นครูจึงทูลขึ้นได้
จะอยู่ไปไชยนต์ด้วยภูวไนย	กลับมาจึงจะไปพารา
	(เล่ม 2 หน้า 180)

ต่อมาเมื่ออิเหนาดีใจไม่กลับบ้านเมืองได้สำเร็จ อิเหนาก็ดีใจที่จะได้บุษบาเป็นคู่ ครั้นนี้ยากเย็นกว่าคราว
จินตะหราหนัก เริ่มแรกก็อาศัยสียะตราเป็นสื่อ ขอร้องมาหลายครั้งแรกบุษบาคิดว่า สียะตราขอก็ให้ แต่พอครั้งที่
สอง บุษบาไม่ไวใจจึงคายทิ้งเสีย ร้อนถึงมะเดหวีดูบุษบาว่าไม่รักน้อง สียะตราจึงได้ขานหมากของบุษบามาถวายอิเหนา
หรือวางอุบายให้สียะตราเปิดม่านรถทรงออกมาเพื่ออิเหนาจะได้เห็นบุษบา เป็นต้น

ครั้งที่อิเหนาตามเสด็จท้าวดาหาไปไชยนต์เป็นเวลาที่ยอิเหนาใช้ความพยายามที่จะให้ได้บุษบาเป็นคู่อย่าง
สุดความสามารถ เพราะเป็นเวลาที่ออกมาจากวัง มีโอกาสหลายครั้ง เนื่องจากเป็นป่าเขาวิลิตมาหราชอาณาจักรไม่ใช่
พระราชฐานชั้นในซึ่งไม่สามารถเข้าออกได้ตามใจ

ความพยายามของอิเหนาเริ่มด้วยอิเหนาแสร้งเขียนจดหมายเกี่ยวพาราสบุษบา ใช้ถ้อยคำไม่สุภาพ ใส่เรือน
กิ่งไม้ ปืนดินเป็นตุ๊กตาเด็ก ถูสารละลายน้ำไปให้บุษบา ทำที่เป็นสารจากจรงกา แล้วกลับไปปล้นพลว กำชับให้ทุกคน
เงียบ แล้วเข้าห้องเพื่อให้เข้าใจว่ากำลังบรรทม เมื่อสมันมาสืบความจึงพบว่าปล้นพลวของอิเหนาเสียบะเขียบ ทหาร
ซึ่งรักษาการณ์อยู่แจ้งว่าอิเหนาบรรทมหลับอยู่ ส่วนปล้นพลวจรงกา กำลังคุ้ยเส้นเจรจากันครึกครื้น ทำให้ทุกคนเชื่อ
ว่าเป็นสารจากจรงกาจริง ๆ คนที่ไม่ชอบจรงกาอยู่แล้วยิ่งรังเกียจจรงกายิ่งขึ้น

ต่อมาอิเหนาไปพบบุษบล้อมซึ่งรับอาสาจัดหาดอกปะหมัน หาดดอกไม้ก็ไม่ได้หลงทางร้องไห้อยู่ อิเหนาจึง
หาดอกปะหมันให้แล้วพามาส่ง แต่ได้ลอบเขียนสารมากับดอกปะหมัน ความในสารประชดประชันเรื่องจรงกาไม่คู่ควร
กับบุษบาแต่นางกลับพอใจ ความตอนนี้งานกันได้ทั่วไป โดยเฉพาะตอนที่ว่า

เมื่อยิ้มเหมือนหลอกหยอกเหมือนขู่	ไม่ควรคู่เคียงพิศตรัสสมัครสมาน
ดังกาจากชาติข้าสาธารณ์	มาประมาณหมายหงส์พงศ์พระยา
แม่นแผ่นดินสิ้นชายที่พึงเชย	อย่ามีคู่เสียเลยจะดีกว่า
พี่พลอยร้อนใจแทนทุกเวลา	ฤวาสนาน้องจะต้องกัน
	(เล่ม 2 หน้า 221)

บุษบาอ่านสารแล้วก็โกรธอิเหนามาก เพราะการที่ตนต้องเป็นคู่หมั้นของจรงกาก็เพราะอิเหนาไม่ยอมมาเข้าพิธี
อภิเษกเนื่องจากไปหลงรักจินตะหราแล้วอิเหนายังมากล่าวประตออีก นางจึงฉีกปล้นปะหมันทิ้งเสีย พี่เลี้ยงนำกลีบ
ดอกไม้มาต่อกันอ่านได้ใจความก็ทราบว่าเป็นฝีมือของอิเหนา ต่อมาอิเหนาเห็นบุษบาไม่เลือกดอกไม้ก็อยากให้นาง
เห็นหน้า จึงฉวยกริชไปทางบุษบา แสงสะท้อนจากกริชสว่างจ้าดังสายฟ้าวับเข้าตาบุษบา บุษบาตกใจ หวีตร้อง
สลบลง พี่เลี้ยงหวั่นใจเพราะเชื่อว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับอิเหนาจึงเชิญเสด็จกลับปล้นพลว

ตกตอนเย็น มะเดหวีชวนบุษบาไปไหว้พระปฏิมาเพื่อถามเรื่องคู่ของบุษบาเนื่องจากขณะนั้นบุษบาเป็น
คู่หมั้นของจรงกา กำลังจะเข้าพิธีอภิเษก อิเหนาก็ไม่ยอมกลับบ้านเมืองทั้งไม่กลับไปหาจินตะหราแสดงกิริยาให้ทุกคนรู้

ว่าหลงใหลบุษบา มะเดหวิพาบุษบาเข้าไปแต่ลำพัง มีเพียงพี่เลี้ยงใกล้ชิดเท่านั้นที่เข้าไปข้างใน อิเหนาซึ่งแอบอยู่หลังองค์พระปฎิมา สวมรอยเป็นพระปฎิมาตอบว่านางเป็นเนื้อคู่กับอิเหนาถ้าได้กับจรกาแล้วจะอันตรายเพราะจรกาไม่ใช่วงศ์เทวัญ ครั้นมะเดหวิให้บุษบาถามเรื่องทีอิเหนาไม่รักบุษบา กลับไปเลี้ยงจินตะหราทำให้ได้รับความอับอาย อิเหนาซึ่งแอบอยู่หลังพระปฎิมาก็แก้ว่าจินตะหราไม่ใช่วงศ์เทวัญส่วนอิเหนากับบุษบานั้นเป็นวงศ์เทวัญด้วยกัน แต่นี่อิเหนาได้ติดตามมาเพราะความรัก จากนั้นก็ต้อนคางความดับไฟ ตนเองลอบมาลวงเกินบุษบา

โอบอุ้มนงลักษณ์ใส่ตักไว้
นาสาสุบรรสสุมาลี

ลูปไล่ประทุมทองผ่องศรี
หอมกลิ่นเทวีฟุ้งขจร
(เล่ม 2 หน้า 231)

บุษบาริตร้องว่าสงสัยว่าจะเป็นอิเหนาลอบเข้ามาวังแกนาง พยักขุ่นอย่างไรก็ไม่วางมือ มะเดหวิร้อนใจให้ประเสริฐซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของบุษบาไปจุดเทียนมา ครั้นพอจุดเทียนมาถึงฝ่ายของอิเหนาก็ต้อนคางควบบินออกไปเทียนที่นางถือมาดับ ทำเช่นนั้นอยู่สามครั้งแล้วยังไม่ได้ไฟ บังเอิญนางเห็นปล้องไม้จิงหีบเอามาครอบ คางคววจึงไม่สามารถกระพือปีกพัดให้ไฟดับได้ พอมาถึง นางเปิดปล้องไม้ออก จึงเห็นอิเหนาอุ้มบุษบาไว้บนตัก บุษบาริบนเคลื่อนกายออกจากตักอิเหนา แต่อิเหนาก็ยังตื้อยุดมือไว้ การทำเช่นนั้นทำให้มะเดหวิโกรธมาก ต่อว่าอิเหนาที่อิเหนาทำไปโดยไม่เกรงใจนางซึ่งเป็นถึงมะเดหวิของท้าวดาหิ อิเหนาตอบเอาดีเข้าตัวความว่า

เมื่อนั้น
ทูลสนองพระชนนีไป
อันนางบุษบาบังอร
แต่ยังเยาว์อยู่ด้วยกันมา
หักหาญเอาไปให้ระดู
สู่ตายไม่เสียดายชีวิต

ระเด่นมนตรีก็แก้ไข
ลูกมิได้ออจอหังการ์
พระบิดรไฉนให้แก้ข้า
พระมารดาที่แจ้งอยู่ด้วยกัน
สุดรักสุดรู้จะอดกลั้น
จะทราบถึงทรวงธรรมก็ตามที่
(เล่ม 2 หน้า 233)

มะเดหวิแก้ว่าอิเหนาเป็นคนตัดขาดมาจึงยกให้จรกา อิเหนามาทำหายบหายมเช่นนี้แกลังให้บุษบาได้อายซ้ำอีก อิเหนาก็แก้ตัวและแสดงความดีอื่น พุดเอาแต่ได้ ดังความว่า

ซึ่งว่าลูกสลัดตรอนราน
คือใครที่ได้ถือสาร
พระมารดาได้ไหนมาพาที

ไม่เลี้ยงเขวามาลย์เหมือนว่านี่
มาว่าขานจึงทราบบทศรี
จงชี้ความชั่วเอาตัวมา
(เล่ม 2 หน้า 234)

อันที่จริงเมื่อครั้งท้าวกูเรป็นให้อิเหนากลับกูเรป็นเพื่อไปเข้าพิธีแต่งงานกับบุษบานั้น อิเหนาทั้งเขียนสารและฝากถ้อยคำตรอนขนาดกล่าวว่า

อันการที่จัดแจงไว้
แม่นใครมาขอบุษบา

อย่ามีอาลัยเลยกับข้า
จงให้ตามปรารถนาเช่นนั้น
(เล่ม 1 หน้า 258)

ท้าวกูเรป็นโกรธอิเหนา เกรงใจท้าวดาหซึ่งเป็นน้องและสงสารบุษบา จึงแจ้งมาเพียงว่า อิเหนาไปเที่ยวป่าเลยไปหมั้นหยายังไม่กลับ ขอเลื่อนพิธีวิวาห์ไปจนกว่าอิเหนาจะกลับมา ท้าวดาหซึ่งทราบความจริงที่อิเหนาไปอยู่หมั้นหยายังไม่ยอมกลับอยู่แล้วจึงกริ้วมาก ประกาศยกบุษบาให้ชายคนแรกที่มาสู่ขอ บุษบาจึงต้องตกเป็นคู่หมั้นของจรงกา การที่ท้าวกูเรป็นพยายามผ่อนผัน กล่าวแต่ถ้อยคำที่दनอนน้ำใจ ทำให้อิเหนาใช้เป็นข้ออ้างถามว่าใครเป็นผู้ถือสารที่อิเหนาตัดรอนบุษบาตามวามะเดหวิ เป็นทำนองว่าตนไม่เคยส่งสารมาตัดรอนว่าจะไม่อภิเษกกับบุษบาสุดท้ายแสดงอาการดื้อดึง แสดงอำนาจว่าถ้าแม่นมะเดหวิคิดว่าบุษบาเป็นของจรงกาก็ให้ตามจรงกามาต่อสู้แย่งชิงเอาไปและยังโทษทางฝ่ายดาหว่าทำข่มเหงอิเหนาโดยแย่งชิงบุษบาซึ่งเป็นคู่หมั้นโดยชอบธรรมไปให้แก่อจรงกา ดังความว่า

อันนางนี้เป็นของลูก	รักใคร่พันผูกหนักหนา
พระชนนีว้าของจรงกา	ก็ให้ตัวขึ้นมาชิงชัย
แม่นแพ่แลจึงจะส่งนาง	บัดนี้ที่จะวางอย่าสงสัย
ชวนกันข่มเหงไม่เกรงใจ	เอาเมียเขาไปให้จรงกา
	(เล่ม 2 หน้า 234)

มะเดหวิไม่รู้จะจัดการอย่างไรกับความตื้อรังของอิเหนา และเกรงเรื่องนี้จะรู้ไปถึงท้าวดาหซึ่งจะมีความผิดถึงตน จึงต้องเอาน้ำเย็นเข้าลูบ ปลอบอิเหนาว่า

แม่นรักอย่าให้น้องได้อาย	แม่จะช่วยเบี่ยงบ่ายผ่อนผัน
เห็นจะสมดังจิตที่คิดนั้น	อันจะทำดังต้นไปดังนี้
ก็จะทรงพระโกรธมากไป	ที่ไหนจะได้นางโฉมศรี
เจ้าจงตรึกดูให้ชอบที่	สุดแท้แต่ดีด้วยกัน
	(เล่ม 2 หน้า 235)

อิเหนาสงสารบุษบาว่าจะได้อาย แต่ก็ยังไม่วางใจคาดคั้นให้มะเดหวิปฏิญาณต่อหน้าพระปฎิมาว่าจะช่วยให้ได้กับบุษบาก่อนจึงจะปล่อย ดังความว่า

จงให้สัตย์ปฏิญาณแก่ลูลูกรัก	จำเพาะพัคตร์พระปฎิมาก่อน
แม่นรับจะให้ได้บังอร	จะวางกรอกรทัยให้โคลคลา
	(เล่ม 2 หน้า 235)

มะเดหวิจึงใจ ไม่รู้ว่าจะแก้ไขได้อย่างไรจึงรับคำ แต่ก็รับคำเพียงว่า

แม่จะทูลเบี่ยงบ่ายให้หายโกรธ	พระจะเคืองคุมโทษไปถึงไหน
จะผันผ่อนวอนว่ากลัวโนย	สุดแต่จะให้ได้แก่เจ้านี้
	(เล่ม 2 หน้า 235)

อิเหนายังไม่พอใจเพียงเท่านั้นยังขอเปลี่ยนเครื่องทรงกับบุษบาอีกด้วย บุษบาไม่ยินยอม มะเดหวิเกรงเรื่องจะยืดยาว เกรงว่าถ้าความรู้ไปถึงท้าวดาหจะมีโทษ จึงรับเครื่องทรงของอิเหนามาเปลี่ยนให้บุษบาและส่งของบุษบาให้อิเหนา การทำเช่นนั้นคล้ายเป็นมัดจำแต่ทำให้บุษบาโกรธอิเหนา ถึงขนาด “ดั่งเลือดตามารศรีจะหยดลง” มะเดหวิ

ต้องปลอมประโลมให้บุษยานึกถึงมะเดหีว่าจะมีความผิดที่พานางไปจนเกิดเหตุไม่งามดังความว่า “แม่นสองกษัตริย์
ทราบกิจจา โทษาแม่นั้นจะหนักนัก” และปลอมอีกว่าถึงอิเหนาจะมาต้องตัวแต่ก็ไม่ใช่คนอื่น เป็นวงศ์เทวัญด้วยกัน

ความต้อรันของอิเหนาแสดงออกอย่างชัดเจน เมื่อท้าวดาหาให้ขับรำสักการะเทพารักษ์ในศาลก้แสงไปขับ
เปรียบเปรยและชมชู้จรกา จรกาอยู่ที่ลูกออกมาจะร้องแก้อิเหนาแก่งว่าคนตีกลองตีจิงหะไม่ตี ไม่เข้าทำนองแล้ว
เข้าไปตีกลองเสียงดังกลบเสียงจรกา ท้าวดาหาเห็นอิเหนาเป็นเช่นนั้นไม่รู้จักทำอย่างโจ่งเสด็จขึ้น

หลังจากกลับเข้ากรุงดาหาแล้วอิเหนาเฝ้าเพียรให้มะเดหีช่วย มะเดหีก็เฝ้าแต่ผัดผ่อน จนเมื่อท้าวกูเรปัน
มาถึงดาหา คินแรกทั้งสองบรรทมห้องเดียวกัน อิเหนาแอบฟังท้าวกูเรปันช่วยพูดขอให้ยกโทษและขอบุษบาให้อิเหนา
ก็ทราบที่ไม่สำเร็จเพราะท้าวดาหาไม่สามารถคินคำได้ ระหว่างความทุกข์ทนทรมานทราญหมดหนทางที่จะได้บุษบา
มาเป็นคู่ อิเหนาขอให้สียะตราขอสไบทรงของบุษบามาให้ ครึ่งนี้ได้สนใจพอทูลเกล้าความทุกข์ของอิเหนาได้บ้าง

ท้าวดาหาให้เตรียมการอภิเษกบุษบากับจรกา อิเหนาเหลือที่พึ่งอีกเพียงคนเดียวคือ มะเดหี ที่ได้ให้สตัย
ต่อกันต่อหน้าองค์พระปฎิมาโดยรับปากไว้ว่าจะช่วยจึงรีบไปเตือนมะเดหีคราวนี้มะเดหีไม่สามารถผัดผ่อนได้ต่อไป
จึงตอบว่า

ซึ่งจะช่วยธุระหลานรัก
แต่คอยคอยก็ไม่ได้ช่อง
เจ้าจะคิดอ่านได้ฉันใดตี

สุดปัญญาในครั้งนี้
ซึ่งจะทูลละอองบทศรี
ก็ตามที่เถิดอย่าน้อยใจ
(เล่ม 2 หน้า 286)

คำตอบนี้ทำให้อิเหนาหมดที่พึ่ง อิเหนาทุกข์หนักมองไม่เห็นทางที่จะขัดขวางการอภิเษกบุษบากับจรกา
ไม่สงระ ไม่สวย พอถึงวันอภิเษก อิเหนาได้ยินเสียงมหรสพยั้งกลัดกลุ้มประกอบกับทอดอาหารมาหลายวันก็สลบลง
ท้าวกูเรปัน ท้าวดาหา และมเหสีพร้อมด้วยพระประยูรวงศ์ เสด็จมาดูอาการอิเหนา หมอนวด หมอยาแก้ไข
เท่าไรก็ไม่ฟื้น ทุกคนต่างก็ร้องไห้อาลัยรัก อิเหนาได้ยินเสียงแว่วๆ ฟังคินสติ ท้าวดาหาจึงสั่งตพิธอิเษกด้วย
ความสงสารหลาน

สังคามาระดาแจ้งข่าวการตพิธอิเษก แล้วปลุกปลอมอิเหนาให้คิดการเพื่อช่วยตนเอง อิเหนาจึงวางแผน
ให้สังคามาระดาไปแต่งถ้ำไว้ในป่าปลูกต้นไม้ไว้อย่างงดงามบริเวณนั้น เตรียมการลักบุษบาไป จากนั้นก็ทูลท้าวดาหา
ให้จัดพิธอิเษกระหว่างจรกากับบุษบา แต่ตนเองขอออกไปไล่เนื้อในป่า จะกลับเข้ามาเมื่อเสร็จพิธอิเษกแล้ว
ท้าวดาหาเข้าใจว่าอิเหนาคงทำได้แล้วแต่ไม่อยากอยู่ร่วมพิธเพราะเสียใจที่บุษบาต้องเข้าพิธอิเษกกับจรกาจึง
อนุญาต อิเหนายกไพรพลไปตั้งค่ายอยู่ในป่า เมื่อถึงวันพระราชพิธอิเหนาให้ทหารทำเป็นชาวกะหมิงกุหนิงมา
ปล้นเมืองเผาโรงมหรสพจนเกิดความวุ่นวายขึ้น ตนเองปลอมเป็นจรกาเชิญรับสั่งท้าวดาหาไปรับบุษบาออกมาจากวัง
พาไปยังถ้ำที่แต่งไว้ มีเพียงบาทหันกับประเสหรันพระพี่เลี้ยงของบุษบาสองคนเท่านั้นที่ตามเสด็จได้ทัน

เมื่อเสด็จออกนอกประตูเมืองแล้วก็แสดงตัวว่าเป็นอิเหนาไม่ใช่จรกา บาทหันต่อว่าว่าทำให้ตกใจ อิเหนา
กล่าวแก้ว่าถ้าไม่ทำเช่นนี้ก็จะได้นาง โดยให้เหตุผลเป็นสองข้อ

ข้อแรกกล่าวว่า มะเดหีรับปากว่าจะช่วยแล้วไม่ช่วย ไม่รักษาคำพูด ดังความว่า

มะเดหีจะช่วยแล้วไม่ช่วย
แม่นมิปลอมปล้นเป็นกลใน

รับเล่นร่ายวายแล้วไม่ตี
ที่ไหนจะพ้นมรณา
(เล่ม 3 หน้า 22)

ข้อที่สอง การที่ต้องปลอมเป็นจระกานี้ก็เพราะ ถ้าเป็นอิเหนาแล้วก็จะไม่สามารถอ้างรับสั่งเข้าไปถึงห้องบรรทมของบุษบาได้ และต่อว่าพี่เลี้ยงทั้งสองที่โศกเศร้าว่าช่วยให้นุชบาได้กับอิเหนาเมื่อครั้งให้พระปฎิมาแก้วไม่ช่วยความว่า

मैंनमिपलอมองค์ทำตรงไป	พี่จะได้นางมา
อันหนึ่งซึ่งได้ปฏิญาณ	ที่ในวิหารบนภูผา
ยังได้เหมือนคำที่สัญญา	ถวากล่าวแก่งสร้างลงกัน
	(เล่ม 2 หน้า 23)

เมื่อเดินทางมาถึงที่ประทับตันทางซึ่งไพร่พลของอิเหนาพักอยู่ก็สั่งให้ส่งคามระดาหยุดอยู่ที่นั่น มีข่าวใดๆ ให้ไปบอกที่ถ้า แล้วพาบุษบาไปถ้ำที่แต่งไว้

ความตอนที่อิเหนาเที่ยวพาบุษบาในถ้ำแสดงถึงฝีมือของอิเหนาได้เป็นอย่างดี เมื่อพาบุษบามาวางไว้ในถ้ำแล้วปลอมโยนให้หยุดร้องไห้ อิเหนาสามารถให้เหตุผลที่แสดงความห่วงใย รักใคร่บุษบามากมาย เช่น บุษบาหยิกข่วนอิเหนาก็ดว่า “เจ้าหยิกข่วนพี่ล้วนแต่รอยเล็บ” แต่ด้วย “ความรักจักเจ็บก็หาไม่” ที่เป็นห่วงก็คือ “เสียตายน้องสงวนไว้ จะหักไปเสียเปล่าไม่เข้าการ”

บุษบาไม่สนใจอิเหนา ฝ่าแต่รำพันเสียใจที่ถูกอิเหนาลักพาตัวมาทำให้อาย ความข้อนี้เป็นเรื่องจริงแต่อิเหนากลับให้เหตุผลเข้าข้างตนเองว่า ผู้ที่ลักนางมาซึ่งคือตนเองนั้นเป็นวงศ์เทวัญซึ่งสมศักดิ์สมตระกูลกับนางดังความว่า

ใช้อินโกลหาไหนมาเล่า	นงเยาว์อย่ารังเกียจเด็ดฉัน
สมศักดิ์สมตระกูลเสมอกัน	ว่าไยอย่างนั้นกัลยา
	(เล่ม 2 หน้า 26)

อิเหนาให้เหตุผลอีกว่า “พี่ทำโดยสุจริตจิตจง มิให้เสียสุริวงศ์คือสัพพยา” หมายความว่า การที่ต้องลักนางมาเสียจากวังเป็นการทำโดยบริสุทธิ์ใจ ถ้าไม่ลักพาตัวนางมาเสีย นางก็ต้องตกเป็นของจระกาสซึ่งเป็นระตู ทำให้วงศ์สัพพยาต้องปะปนกับวงศ์ของระตู ดังนั้นการที่ลักพาตัวนางมาจึงเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

ครั้นบุษบากล่าวว่าอิเหนาจะทำให้บุษบาถูกตราหน้าได้ว่า “รักสามิทานกว่าความอาย” อิเหนาแก้ตัวว่า ครั้งนั้นจินตะหราเป็นผู้เสนอมาก่อน อิเหนายังหนุ่มจึงหลงไปแต่ก็รักเล่นเช่นชู้เท่านั้น ไม่ได้ยกย่องอะไร ดังความว่า

อันนางจินตะหราวาตี	ใช้พี่จะมุ่งมาดปรารถนา
หากเขาก่อนหย่อนมา	ใจพี่พาลากังวายเป็น
พี่ลอบโลมเล่นแต่เช่นชู้	มิได้เลี้ยงเป็นคู่พิสมัย
	(เล่ม 3 หน้า 27)

นอกจากนั้นยังให้สัญญาว่า “ถึงจะมีเมียก่อนสักนับร้อย ก็เป็นน้อยแก่ยอดเสนหา” ครั้นบุษบากล่าวตอบคำพูดของอิเหนาที่ว่าไม่เลี้ยงจินตะหรานั้นให้คิดดูให้ดีเพราะในสารที่มีมาถึงท้าวดาหานั้นมีความชัดเจน “ว่าไม่เลี้ยงชำนันแน่นอน” ถ้อยคำที่แสดงความเจ็บช้ำของบุษบามีว่า

ก็ย่อมรู้ยั่วว่าชั่วชาติ
จึงเรีสร้างห่ากันแต่นั้นมา
ไพร่ฟ้าประชากรก็ร้อนรน

เจ้าสัดตัดขาดไม่ปรารถนา
พระบิดาอาดูรฟูมฟัก
ได้เคืองแค้นทุกซ้นหม่นไหม้
(เล่ม 3 หน้า 27-28)

อิเหนาหมดทางโต้แย้ง ในที่สุดก็ใช้วิธีขอความเห็นใจและกล่าวว่าถ้านางไม่ยกโทษให้จะขอลา จะเดินทางอยู่ในป่าจนตาย ไม่กลับไปยังหมั้นหย้า แล้วแก้มกลับมาสั่งยะรุตะให้เตรียมทหารเพื่อให้พี่เลี้ยงของบุษบาเข้าใจว่าจริง

การณ์เป็นไปตามที่อิเหนาคิด พี่เลี้ยงของบุษบาขอร้องอิเหนาว่าอย่าเพิ่งไปและรับอาสาจะช่วย บำบัดกับประเศหรีนรับเข้าไปลอบประโลมบุษบาโดยให้เหตุผลว่า บัดนี้บุษบาที่ถูกอิเหนาต้องตัวแล้วถึงสองครั้ง ไม่ควรให้ชายอื่นได้ต้องตัวอีก อิเหนาเป็นวงศ์เทวัญเสมอกัน รูปร่างหน้าตาถึงงดงาม การที่อิเหนาลักนางมานี้ก็ด้วยความรักที่ใหญ่หลวง แต่เมื่อบุษบาไม่เมตตา อิเหนาจะเดินทางเข้าป่าทั้งทั้งสามนางไว้ที่นี่ บุษบาไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะทำอย่างไรก็ดูจะไม่สมควรเสียทั้งนั้นจึงร้องไห้ อิเหนาเข้ามาลอบ บุษบาอ้อนวอนให้อิเหนาพาไปส่งที่ตาดหาโดยกล่าวว่า อย่างไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ตามท้าวดาหาก็ต้องยอมให้นางอภิเษกกับอิเหนาแน่ๆ อิเหนาตอบว่าแต่เดิมอิเหนาโสเภณีที่บุษบาจะเข้าพิธีอภิเษกกับจรกา มีความทุกข์จนเจ็บไข้แทบตาย ท้าวดาหาจึงไม่ยอมยกโทษให้นี้อิเหนาลักนางมาจากพระราชวังอีก ท้าวดาหาหรือจะยกโทษให้ แล้วถ้าเป็นเช่นนั้นบุษบาเองจะกล้าขัดคำของท้าวดาหาได้หรือ ถ้าบุษบาให้คำสัตย์ว่าจะขัดคำของท้าวดาหาได้ก็จะพากลับไป บุษบาตอบว่า

อันพระชนนีบิดุเรศ

เป็นที่เกิดเกิดเสกเสก

ทรงพระคุณเป็นพันคนนา

จะให้เคืองบาหากลใด

ไม่เคยละเมิดบรรพการ

จะให้สัตย์ปฎิญาณกระไรได้

(เล่ม 3 หน้า 36-37)

ในที่สุดอิเหนาก็ใช้วิธีโลมนางจนได้นางบุษบา

ความดีร้ายของอิเหนาครั้งนี้ทำให้ได้บุษบาตามที่ตนต้องการ แต่ในเมืองดาหา หลังจากช่วยกันดับไฟแล้วก็ทราบว่ามีผู้แจ้งว่าเป็นจระกามาจับบุษบาไป ทุกคนต่างคิดตรงกันว่าเป็นอิเหนาแก้มปลอมตัวมาเพราะจระกาช่วยท้าวดาหา บัญชาการดับไฟไม่ได้หายไปไหน แต่ไม่มีใครกล้าพูดเนื่องจากเกรงใจท้าวกูเรปัน จระกาและ ท้าวล่าสำก็คิดเช่นนั้นจึงทูลลาท้าวดาหาออกไปตามหาบุษบา ทั้งสองเดินทางมาจนพบพลับพลอิเหนาที่กลางป่า สังคามาระดาซึ่งอยู่เฝ้าที่นั่นส่งม้าเร็วไปแจ้งข่าวให้อิเหนารับมาพบจระกาและท้าวล่าสำ เมื่ออิเหนามาพบจระกาและท้าวล่าสำก็แสวงถามข่าวการอภิเษกของจระกากับบุษบา จระกาสิ้นสงสัยแต่ก็บอกว่าทุกคนแม้กระทั่งชาวเมืองมั่นใจว่าอิเหนาเป็นคนลักบุษบาไป อิเหนาแนะนำให้จระกาและท้าวล่าสำไปตามหาบุษบาทางกรุงกะหมิงกุกหนิง ส่วนตนจะช่วยตามหาแถวนี้เอง เมื่อทั้งสองลาไปแล้วอิเหนากลับมายังถ้ำเพื่อลาบุษบาไปแก้สงสัยในกรุงดาหา

คืนนั้นอิเหนาขอเปลี่ยนช่โอบกับสโบทของบุษบาและมอบแหวนไว้ให้นางดูต่างหน้า รุ่งเช้าอิเหนาออกเดินทางไปแก้สงสัยที่กรุงดาหา สังคามาระดาซึ่งความที่เสี่ยงไว้ว่าเย็นๆ จะกลับ ถ้าเย็นแล้วยังไม่กลับให้พานางขึ้นระตะปะไปเก็บดอกไม้ในสวนที่ปลูกเตรียมไว้ ให้เพลินใจ

บุษบาคอยอิเหนาจนเย็นอิเหนายังไม่กลับ ประสันตจาจึงพาบุษบาและพี่เลี้ยงทั้งสองขึ้นระตะปะไปชมสวนซึ่งแต่งไว้งดงาม องค์ปะตาระกาหาไม่พอใจที่อิเหนาทำหังการบรรดาลลมหอบระตะปะไปไว้ที่ป่าชายแดนประมอดัน

จากนั้นแปลงให้บุษบาเป็นชาย มอกริชากริกชื่อว่าอุณณากรรมแล้วอวยพรว่าไปที่ใดก็ให้มีแต่คนรัก ทำการสิ่งใดให้สำเร็จ ไม่แพ้ใคร แต่สาปว่า

ถึงจะพบอิเหนากูเรป็น
ต่อสี่พี่น้องร่วมเวียงชัย
ใครใครนอกนั้นทั้งปวง

ให้แคลงกันพี่น้องสงสัย
จึงให้รู้จักศักดิ์กัน
อย่าให้ล่วงแจ้งการหลานขวัญ
(เล่ม 3 หน้า 85)

ท้าวประมอดันพบกับอุณณากรรมกับพี่เลี้ยง รู้สึกรักใครจึงนำไปเลี้ยงเป็นโอรส ให้เรียนวิชาสำหรับกษัตริย์ อิเหนากลับมารู้ว่าบุษบาหายไปก็ออกติดตาม ทั้งสองพบกันหลายครั้งแต่ก็จำกันไม่ได้ตามคำสาป ต่อมาสี่ะตรา ออกติดตามมาพบวิยะดา จึงสิ้นสุดคำสาป ทั้งสี่จำกันได้และพักอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขที่เมืองกาหลัง ต่อมา สี่ะตราและวิยะดาเห็นว่าอิเหนาเกรงความผิดไม่ยอมกลับบ้านเมืองและเกรงว่าอิเหนาจะพาบุษบาหนีต่อไปอีกจึงลอบ มีจดหมายไปทูลต่อท้าวดาหาและท้าวกูเรป็นซึ่งต่างก็โศกเศร้าที่อิเหนาและบุษบาหายไป เมื่อทราบข่าวทั้งสอง พระองค์ดีพระทัยมากชวนมเหสีเสด็จมายังเมืองกาหลังและเมื่อพบกันแล้วก็เตรียมการอภิเษกให้แก่บุตรและบุตรของ ทุกเมือง

อิเหนาเป็นตัวละครที่มีความต้อร้นที่สุด เมื่อต้องการผู้ใดแล้วต้องพยายามให้ได้ เริ่มจากความต้องการ จินตะหรา อิเหนาทั้งวางอุบาย ทั้งถวายเป็นของ ทั้งใช้วาทศิลป์จนได้นางสมใจ

ครั้งอิเหนาต้องการบุษบา อิเหนาใช้ทั้งเล่ห์กล แสวงหาผู้ช่วย ถวายบรรณาการก็ไม่สำเร็จทุกซ์ตรอมจนสลบ แล้วกลับมีกำลังใจขึ้นใหม่ วางแผนการลักพาบุษบาจนได้นางไปไว้ในถ้ำ แต่ก็ไม่สิ้นสุดเพียงนั้นองค์ปะตาระกาหราบรรดาไล่หลมหลอบบุษบาไปเสียแถมยังสาปอีกว่าถึงพบกันก็จำกันไม่ได้จนกว่าพี่น้องทั้งสี่จะมาพร้อมหน้ากัน อิเหนาออกตามหาบุษบาทั้งที่รู้ว่าจะไปตามหาทางไหน พบกันก็หลายครั้ง รบร่วมกันก็หลายหน แต่ก็จำไม่ได้ตามคำสาปขององค์ปะตาระกาหรา จนในที่สุดเมื่อพี่น้องทั้งสี่ได้มาพร้อมหน้ากันจึงจำกันได้

ความต้อร้นของอิเหนานี้มีทั้งต้อด้วยอาการกระทำ เช่น แกล้งทำหลับเพื่อให้รู้ว่าไม่เห็นด้วย ใช้กิริยาโลมนาง จะหยิกตักก็ไม่ยอมให้อ่านนางใจอ่อนหรืออ่อนใจไปเอง ต้อด้วยการใช้กำลัง เช่น จับบุษบาไว้ไม่ยอมปล่อยจนกว่าจะได้ คำรับรองจากมะเดหีว่าจะช่วย ต้อด้วยการวางแผนการ เช่น หาทางออกจากกูเรป็นเพื่อไปหาจินตะหรา วางแผน ให้เข้าใจผิดจระกา วางแผนเผาโรงมหรสพแล้วลักพาบุษบาจากกรุงดาหา ต้อด้วยการใช้คำพูดพรางเพื่อไม่ให้พันผิด เช่น เมื่อจินตะหากล่าวว่าตนเป็นเพียงระตุตาคักดีต่างจากบุษบาที่เป็นวงศ์เทวัญ ก็ตอบว่า จินตะหราไม่ได้ต่างจากบุษบาเพราะทั้งสองเป็นน้องของอิเหนาเช่นกัน แต่พอบุษบาต่อว่าเรื่องไปหลงจินตะหรา กลับยกข้อที่ว่าจินตะหรา ไม่ใช่วงศ์เทวัญขึ้นมาอ้างและว่าไม่คิดจะยกย่องจินตะหรา หรือเมื่อจนด้วยเหตุผลที่ว่าตนเป็นผู้บอกต้อบุษบา ไม่รู้จะแก้ตัวอย่างไรก็บอกว่าใครเป็นคนถือสาธามาแจ้งข่าวให้หาตัวมา และปิดความผิดให้ทางดาหาว่ายกคู่หมั้นของตนให้ จระกา หากจระกาอยากได้นั้นให้มารบแย่งไป ซึ่งคำพูดเหล่านี้เป็นการพูดที่เรียกว่า “ข้างๆ คูๆ” แต่ไม่ว่าจะต้อร้นเท่าใดผู้อ่านก็จะมองข้ามความต้อร้นนั้นไปเสียเพราะการที่อิเหนาต้อร้นนั้นก็เพราะรักแท้ๆ พฤติกรรมอิเหนาที่แสดงออกว่า “เพราะรักจึงรัก” นี้เองที่เป็นจุดเด่นส่วนหนึ่งในเสน่ห์ของเรื่องอิเหนา

หนังสืออ้างอิง

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. อิเหนา เล่ม 1-5. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2510.